

BOEKBESPREKINGS / BOOK REVIEWS

South Africa/Suid-Afrika

A. DE V. MINNAAR, *Graaff-Reinet 1786—1986*, Human Sciences Research Council, Pretoria, 1987, 188pp., illus., maps, index, bibl.

This is the fourth volume in the Local History series of the Human Sciences Research Council's Institute for Historical Research, and the second of the four to have been written by this author. Tony Minnaar's first book on Empangeni appeared in 1984. It contained 76 pages of text. The text of the Graaff-Reinet volume is almost twice as long. And for good reason. This book celebrates the bicentennial of South Africa's fourth oldest town. Younger only than Cape Town, Stellenbosch and Swellendam, it has a rich and varied history, particularly in the 1st decade of the eighteenth century and for most of the nineteenth century. Many claims have been made for Graaff-Reinet. Apart from its universal label as "Gem of the Karroo", it has often been seen as the site of one of the earliest manifestations of an indigenous Afrikaner tradition of republicanism. A major centre from which the Voortrekkers left for the interior, it developed into one of the principal wool-producing centres in the mid nineteenth century, and its name will always be associated with the establishment of South Africa's mohair industry. But with industrialisation and the development of rail routes between Kimberley, the Rand, and the coastal cities, Graaff-Reinet was left behind, losing its predominant economic position in the Eastern Cape, later regaining part of its former glory as a major educational centre, but more recently relinquishing even this, and finding some consolation in its growing tourist industry and well-preserved national monuments.

The change in its economy and indeed in the very nature of its existence is evident from Annexure 1, which bears the legend "Town and rural population of Graaff-Reinet in the 20th century". According to the figures provided by Minnaar, in 1921 (the first year in which there were population figures for all racial groups), there were slightly over 5 000 whites, close on 3 700 Coloureds and 1 883 blacks in the town, giving a total population of 10 717. By 1980 this figure had more than doubled to 24 523. But the number of whites had not doubled. In fact they had decreased slightly to 4 903. The number of Coloureds and Africans had, however, more than trebled.

This reflects a major shift in demographical terms, but apart from this table, the change is nowhere reflected in Minnaar's book. This is my major criticism. Graaff-Reinet is seen almost entirely as a white person's town, despite the fact that by 1980, 19 620 of the 24 523 people living there were not whites. Those who are not white come into the tale only when education is discussed (apart from a brief reference or two to their presence on the eastern frontier) or where the mission church is mentioned, or where social welfare and soup kitchens are discussed.

One can argue that there are reasons for this, that it was after all the white municipal bodies who decided on the fate of the majority of the population, that the blacks were an inarticulate mass, whose views were not represented in the columns of newspapers, as indeed was the case with the great majority of the Afrikaner population of Graaff-Reinet until the 1880s and the establishment of *Boerenbeschermingsverenigen* and the Afrikaner Bond. But without labouring the point unduly, to those who did not know anything about Graaff-Reinet, the sight of annexure 1 at the end of a 150 page text would have left them somewhat bemused and surprised to discover that the great majority of the townsfolk are black.

In reviews negative criticism is usually left to the end, but since I have started this review the other way round, it is best to get all my criticisms off my chest. When I reviewed his work on Empangeni (*Contree*, 17, 1985, pp. 31—32) I said that it was a pity that Mr Minnaar had not made a short statement about his sources. Perhaps I am in a minority of those who feel that a historian ought at the outset to say something about his sources, which ones he used most, where it was necessary to do the most primary research and so on. I again missed this in the present volume. But an analysis of Mr Minnaar's sources shows that he relied fairly heavily on available secondary material for the period up to about 1910, and that for the period since then, apart from his own M.A. dissertation which dealt with Graaff-Reinet in the depression years of the 1930s, there were few secondary sources available, so he has largely consulted primary material, mainly the newspaper files of the *Graaff-Reinet Advertiser*.

He has used his sources, both secondary and primary, to good effect. He has put together a remarkable mass of material and organised it into a logical and coherent narrative of the mainsprings of the white community of Graaff-Reinet. The sheer amount of detail that he has succeeded in cramming into his history leaves one almost breathless. At times I did not merely feel breathless, but had the distinct feeling that I was being bludgeoned by fact after relentless fact, detail by detail, town

clerk by town clerk, parliamentarian by parliamentarian, until my mind was reeling. As a reference work about the societies and representatives of Graaff-Reinet, about its many water schemes and church making and church breaking, this is an invaluable reference. There is no other work on Graaff-Reinet that contains so full and reliable a record on all its activities as this work of Tony Minnaar. His research into every society and body established in the town has been extremely thorough. And whereas in the work on Empangeni I felt that he had been at pains to play down and gloss over any controversy in the society, there is in this book a far greater readiness to state the basic events of numerous clashes between various groups in the town. Not only will this book be widely welcomed in Graaff-Reinet, and I suspect, cited as authoritative source for a myriad occasions in the long and chequered life of the town, it will also provide a basic text and starting point for social historians of the Cape midlands and Karroo. Mr Minnaar has had the advantage of knowing the town and its history. The book is attractively produced. Graaff-Reinet in the late nineteenth century was fortunate in having in William Roe a photographer of stature, and this is reflected in many of the well-chosen photographs, to which Mr Minnaar has added numerous more modern photos.

KEN SMITH
University of South Africa

JAMES COCHRANE, *Servants of Power: The Role of English-speaking Churches in South Africa, 1903–1930*, Ravan Press, Johannesburg, 1987, xiii + 278 pp., bibl., index.

The publication of James Cochrane's *Servants of Power* is to be warmly welcomed, for the public now has access to a forthright and far-reaching reappraisal of the role of the Anglican and Methodist Churches in South Africa. The immense contribution of revisionist scholarship to South African historical studies is widely acknowledged, and it is both inevitable and right that the history of the church, as well as the discipline of church history, should be exposed to the tenets of historical materialism. That this, the first comprehensive revisionist history of the church, has been written by a theologian lends a degree of added credibility to the book, for the author can bring the insight and expertise of an "insider" to his task. Let it be stated clearly, however: Cochrane is deeply critical of the churches in the period he has chosen, and is at pains to redress the imbalances and biases that he (validly) perceives in the great majority of church histories to date.

Cochrane convincingly argues that the "functional dependency" of the two churches — both in a material and an ideological sense — on the dominant capitalist and colonial political economy severely limited their role and effectiveness amongst dominant groups as well as prevented the churches from speaking out against a growing number of injustices. Ironically, the churches were paralysed by conflicting tensions within themselves rather than by conflicts with the state: they were financially dependent on mining and foreign capital, and ideologically committed to inherited Victorian values (loyalty to throne, empire and state, social morality and moderate reformism), yet the majority of members were excluded from such political, economic and ideological structures. The churches were both unable and unwilling to adopt programmes and policies that would effectively counter the drastic effects of alienation from the land and proletarianization of Africans. Mission, evangelization and education were used by the churches to serve the ruling classes, and the churches failed to address the material problems of the poor. Major movements amongst blacks to counter their political and economic alienation, such as the foundation of the ANC in 1912 or the ICU in 1920, were treated with indifference or condemnation by the churches. Only in the 1920s did a more critical attitude emerge, particularly to the segregationist Hertzog bills of 1926, but such response was "more like a slumbering fall from an overturned bed than a fresh alertness naturally emerging from church worship and proclamation" (p. 128). In short, the churches were firmly committed to the secular powers.

The thrust of Cochrane's argument is sound, but it raises several further questions which need to be addressed. First of all, a more comprehensive analysis of church leadership would add depth to the arguments advanced. The author's use of "the church" or "churches" is often crude and generalized. Much more important, however, is the question of the membership of the churches. If, as Cochrane implies, the church failed to satisfy the aspirations and needs of the black labouring classes, why did Anglicans and Methodists achieve and sustain conversions? The statistical charts at the back of the book need much greater analysis and consideration. Both churches, but particularly the Anglicans who gained almost 250 000 black converts between 1911 and 1936, expanded their mem-

bership considerably. By 1936, black Anglicans numbered 407 000, and Methodists 795 000. Who were these people? How was this growth possible? This crucial issue should have been investigated. A further area that should be fleshed out is the relationship between Anglicans and Methodism during the period. While structurally they may well have been aligned, were there not also subtle and important distinctions between them? Were the class bases of the two churches the same? In general, further empirical substance is necessary throughout the book to sustain many of its arguments.

It is the structure of the book, however, that detracts most from its impact. The material is presented in an awkward and unwieldy fashion. Indeed, the author does not escape from his own accusation of Peter Hinchliff for his "unconnected narratives" (p. 5). To a historian, much of the theology in the last quarter of the book could usefully be omitted, particularly because links with the earlier chapters are not sufficiently elucidated. But there are more serious structural problems, and a more integrated approach to the material would have brought greater clarity and force to the text. In places, the role of the churches is tacked onto chunks of general revisionist history. The author has imposed a time scale on himself in the title, but is often rather free in his interpretation of these dates. The material in chapter 6, on ideology, could easily have been integrated into earlier chapters, for little new is said (which the author himself admits: "such a picture summarizes the data investigated and the conclusions reached up to now" (p. 151)). The contents of chapter 7 should not only have been placed at the beginning of the book, where any discussion of sources rightly belongs, but the repetitions, charts, and point-form listings are distracting and annoying.

Structural difficulties notwithstanding, *Servants of Power* has widened the parameters of debate about the role of churches in South African society. Church historians will, I hope, take serious note of its contribution to the discipline; but beyond that, its contemporary relevance should be obvious to any who hope that English-speaking churches have a constructive role to play in a future South Africa.

NICHOLAS SOUTHEY
University of South Africa

D W VAN DER MERWE, "Die Berlynse Sendinggenootskap en kerkstigting in Transvaal 1904–1962", Pretoria, *Argiefjaarboek vir S.A. Geskiedenis*, Jrg 50, Dl. 2, 1987, 179 pp., illus.

Die bogenoemde publikasie is nog 'n belangrike bydrae tot die Suid-Afrikaanse sekulêre en kerklike historiografie in die algemeen, maar veral tot die geskiedenis van die Berlynse Sendinggenootskap se rol in die Transvaal in die besonder.

Dit is 'n publikasie wat oorspronklik aan die Universiteit van Suid-Afrika ingedien is as 'n doktorsale proefskrif. Voordat hierdie proefskrif die lig gesien het, het daar met uitsondering van 'n enkele beknopte populêre werk nog niks oor die 20ste eeuse geskiedenis van die Berlynse Sendinggenootskap verskyn nie. Hiermee word dus 'n belangrike leemte gevul.

Die doel van die studie is om die kerkstigtingsproses van die Berlynse Sendinggenootskap (B.S.G.) in Transvaal tussen 1904 en 1962 na te speur en om te bepaal watter faktore hierdie proses beïnvloed het. In 'n goed gestruktureerde en 'n logies opgeboude oorsig word 'n groot verskeidenheid sake aan die orde gestel. In 'n eerste hoofstuk word die 19de eeuse historiese agtergrond van die B.S.G. geskets. In hoofstuk twee word die stigting van die Luthers-Berlynse Sendingkerk in 1914 beskryf. In hoofstuk drie word die wel en wee van die B.S.G. teen die agtergrond van die Eerste Wêreldoorlog belig. In 'n vierde hoofstuk word die feit dat die einde van die Eerste Wêreldoorlog vir die Duitse volk groot verwarring en onsekerheid tot gevolg gehad het, belig. Die spesifieke gevolge wat dit vir die B.S.G. gehad het, word beskrywe. In hoofstuk vyf word spesifiek aandag gegee aan die periode 1924 tot 1939 waarin daar nie soseer meer sprake is van ingrypende uitbreiding nie, maar eerder van meer doelgerigte bearbeiding. In 'n sesde hoofstuk word die selfstandigheid of sogenaamde bodemvastigheid (Bodenständigkeit) van die B.S.G. in fokus gebring. Hoofstuk sewe beskryf die B.S.G. in die era van die Derde Ryk, terwyl hoofstuk agt na die Luthers-Berlynse Sendingkerk onderweg na selfbeskikking kyk. In hoofstuk nege geniet die B.S.G., die Berlynse sendelinge, die jong kerk en die Lutherse profiel in Suid-Afrika die aandag terwyl die slothoofstuk 'n samevattende terugblik aanbied.

Hierdie publikasie kan as 'n besonder suksesvolle poging beskou word en die skrywer is goed toegerus vir die taak. Allereers is die kwaliteit en die omvang van primêre en sekondêre navorsing hoogstaande. Tweedens slaag die skrywer goed daarin om die B.S.G. nie in 'n eng perspektief te bekyk of maar net 'n apologie vir die B.S.G. daar te stel nie. Daar is aanvoeling vir die breëre liggaam

van Christus en die strewende na die groots moontlike objektiwiteit word deurgaans gehandhaaf. Vervolgens slaag die skrywer ook goed daarin om die wisselwerking tussen kerk en samelewing goed uit te lig. Ten slotte gee die gevolgtrekkings waartoe die skrywer kom, goeie blyke daarvan dat hy die feitemateriaal en sy verskillende insigte gebalanseerd en verantwoord kan interpreteer.

Hierdie stuk baanbrekerswerk ten opsigte van die 20ste eeuse geskiedenis van die B.S.G. kan sterk aanbeveel word. Afgesien van die feit dat dit 'n keurige publikasie is, is dit ook 'n belangrike aanwinst tot die geskiedskrywing in Suid-Afrika.

J W HOFMEYR
Universiteit van Suid-Afrika

ANDRÉ WESSELS, *Suid-Afrikaanse verhandelinge en proefskrifte oor die geskiedenis van die Anglo-Boereoorlog: 'n bronnestudie*, Raad vir Geesteswetenskaplike Navorsing, Pretoria 1987, 37 pp.

Dr. André Wessels van die Raad vir Geesteswetenskaplike Navorsing (RGN) het 'n oorsig van 56 akademiese verhandelinge — deur hom met 'n anglisisme tesis genoem — oor die Anglo-Boereoorlog, 1899–1902, gepubliseer. Met bronnestudie, die term in sy titel gebesig, word gewoonlik studie van oorspronklike dokumente bedoel, maar hy het hier verhandelinge op die oog. Hy skryf op p. 21: "Meer as 80 jaar na die beëindiging van vyandelikhede gryp die Anglo-Boereoorlog steeds mense se verbeelding aan." Dit is merkwaardig, want dié stryd was 'n lokale koloniale oorlog ver van Europa en amper 'n eeu gelede. Wessels gee geen verklaring vir hierdie opvallende belangstelling nie. Dit lyk my 'n interessante onderwerp vir nóg 'n verhandeling. Die verklaring is volgens my: (1) Die stryd van twee klein Boererepublieke teen die grootste, magtigste wêreldryk wat nog bestaan het, wek verwondering en bewondering by talle mense; (2) Dit was die laaste van die sogenaamde "gentlemen's wars", waarin onder meer die perd nog 'n sentrale plek ingeneem het; (3) Dit was teweens die eerste moderne oorlog; (4) Dit was die eerste oorlog waaraan die Britse vrygeweste as selfstandige volke deelgeneem het; (5) Dit geld vir Marxiste en Neo-Marxiste as die beste voorbeeld van kapitalistiese imperialisme.

Van die 56 dissertasies het 17 gedien vir doktorsgrade en 39 vir Magistersgrade. 47 is in Afrikaans geskryf, 9 in Engels. Slegs 16 is gepubliseer, waarvan 6 in die *Argiefjaarboek vir Suid-Afrikaanse geskiedenis*. Daar het meermale verskeie jare verstryk voordat die goedgekeurde verhandeling daarin gepubliseer is. Die meeste ongepubliseerde dissertasies het min bekendheid verkry. Daarom bepleit die skrywer publikasie daarvan in Engels en in populêre vorm ter wille van verspreiding van kennis. Ek pleit bowendien vir spoedige publikasie van samevattinge in Engels in historiese tydskrifte in Suid-Afrika en oorsee.

Een dissertasie is van 'n swartman, die orige is van blankes. 19 is goedgekeur deur die Universiteit van Pretoria, 13 deur UNISA, 9 deur die Universiteit van die OVS, 8 deur die Universiteit te Potchefstroom, 3 deur die Universiteit van Kaapstad en een by elk van die ander universiteite.

Die eerste twee verhandelinge is in 1929 en 1932 in Afrikaans deur C.J. Scheepers Strydom geskryf. Voor die jare 60 is slegs 15 verhandelinge voltooi, daarna 41. Wessels verklaar die laat toename uit die laat opening van geleentheid om nagraads geskiedenis van Suid-Afrika te bestudeer wat eers vanaf 1923 bestaan het, en uit die laat toetrede van die universiteite in die voormalige Boererepublieke, waar uiteraard die belangstelling vir die oorlog veel groter as in die voormalige Britse kolonies is (p. 17).

Die 56 vermelde dissertasies dek 'n groot verskeidenheid van onderwerpe en konsentreer almal op die oorlog. Wessels sluit talle verhandelinge uit wat slegs ten dele op die oorlog betrekking het, maar noem gelukkig 72 studies wat nietemin van betekenis is, volgens rubrieke ingedeel.

Die stroom van werke wat sedert die jare 60 oor die Anglo-Boereoorlog verskyn, is verstommend. Desondanks wys Wessels op p. 19 'n groot aantal onderwerpe betreffende die oorlog uit wat glad nie of baie oppervlakkig behandel is. Verskeie krygsbedrywings verdien nader uitgepluis te word. Dit geld m.i. veral vir die sluipoorlog (guerrilla), die langste fase van die oorlog wat meestal afgeskep word, ondanks uitvoerige studies wat na Wêreldoorlog II van sluipoorloë in China en Indo-China gemaak is. Voorts verdien meer buitelanders aan Britse en Boerekaan aandag, onder meer die buitelanders se vrywilligerskorp van wie Wessels slegs die Ierse vermeld.

Hy bewys met sy brosjure die historici 'n diens alleen al deur sy opsomming van 56 plus 72 dissertasies waarvan die meeste nie gepubliseer is nie en vermoedelik min of meer onbekend is.

A J BÖESEKEN (red.), *Uit die Raad van Justisie, 1652—1672*, (Belangrike Kaapse Dokumente, Deel III), Staatsdrukker, Pretoria, 1986, x lviii + 433 pp., bronnelys, indeks.

Het geldende Zuid-Afrikaanse recht wortelt nog altijd in het Romeins-Hollandse recht en trekt daar uit nog voedzame sappen. Dat Hollandse recht gold sinds 1652 aan de Kaap en werd dan ook door de Raad van Justitie toegepast, zoals vandaag de dag Hugo de Groot, Simon van Leeuwen en Joh. Voet vertrouwde namen zijn voor rechter en advocaat. Maar niet alleen de oude Hollandse rechtsgeleerden ook de oude rechtspraak van het Hof van Holland en de Hoge Raad heeft gezag in de Zuid Afrikaanse rechtszaal. Vonnissen die vóór 1828 aan de Kaap geweest zijn door het toenmalige hoogste rechtscollege aldaar verdienen hetzelfde gezag als de door Menzies en anderen vanaf 1828 gepubliceerde uitspraken van de voorgangers van het huidige appèlhof in Bloemfontein. Eigenlijk is het een vreemde zaak dat de eigen 18e en begin 19e eeuwse rechtspraak zolang terra incognita is gebleven. Het Romeins-Hollandse recht dat overal in de Nederlandse vestigingen van toepassing werd verklaard ontwikkelde zich overal op een eigen wijze. In het gebied van de West- en Oost Indische Compagnie was het Romeins Hollandse recht het ius commune maar de wetgeving en de rechtspraak gingen in de verschillende streken eigen wegen. Zo golden aan de Kaap dan ook de Statuten van Batavia en de Kaapse plakaten waarop de Raad van Justitie zijn uitspraken fundeerde. In die Kaapse rechtspraak vormt zich de eigen Kaapse variant van de Hollandse stam: het Romeins-Hollands-Kaapse recht. Ik mag als bekend veronderstellen dat het waterrecht in Zuid Afrika zijn eigen loop heeft gevonden. De oudste zaak "over 't benemen van een vlietent water" is van 26 juli 1664 (no. 45). Hij die in de waterloop een dammetje had gelegd werd verplicht om ten behoeve van de stroomafwaarts wonende "een houte reoeltje", een doorlaat of duiker te construeren. Een eenvoudige beslissing maar wel de stamvader van een levensbelangrijk onderdeel van het recht.

Overigens zijn er van de 463 zaken die door de Raad in die eerste twintig jaar van zijn bestaan zijn behandeld, maar enkele die van civielrechtelijke aard zijn. Meestal debiteuren die in gebreke blijven geleend geld terug te betalen. Juridisch interessanter zijn de belediging- en lasterzaken. Injurieus handelen verplicht tot herstel van eer en goede naam, schadevergoeding en de dader kan ook aan lijf en goed gestraft worden; de onrechtmatige daad behoort tot één van de belangrijkste leerstukken van het moderne recht. Maar ook voor een historicus is deze materie fascinerend. De casus van Jan Woutersz. van Middelburg — die aan de Kaap "als op een stroowis is comen aandrijven" — klom op tot assistent, tafelde met Van Riebeeck, maar dronk en praatte te veel. Zo strooide hij de praatjes rond dat Jan van Riebeeck de groente aan Franse en Engelse schepen verkocht en de opbrengst in zijn zak stak, kortom dat de commandeur een sjacheraar was. Tussen de regels door kan men lezen dat Woutersz met een zwarte voormalige slavijn getrouwd was die alle "eer ende respect" werd bewezen (no. 25).

Processtukken zijn voor een historicus een goudmijn. Verklaringen en verhoren van verdachten en getuigen kunnen haarscherpe foto's zijn van wat meer dan 3 eeuwen geleden gebeurde, terwijl de toen gesproken woorden vaak letterlijk worden weergegeven. In een proces willen rechters achter de waarheid komen: wie heeft de muiserij bedacht en wie heeft alleen maar meegeedaan, is er vermoord met voorbedachte rade of is er uit noodweer of in dronkenschap gehandeld? Tot op de cent wordt de administratie van Hendrik Lacus (no. 68) uitgezocht. Had deze waarnemende Commandeur uit de kas gestolen en de administratie bewust in het honderd laten lopen of was hij alleen maar een heel slechte administrateur, was het "onbequaamheijt, behangen met de gordijnen van dronkenschap etc."? kan men in deze zaak van alles leren over prijzen, over zwarte suiker en tabak, over het omsmelten van tinnen borden, de eerste steenlegging voor het nieuwe fort en de "daggelden des volcx, werkende aan deese nieuwe fortificatie". Het onderzoek leert dat er een tekort is van bijna f7 000 en het vonnis luidt dat Lacus "als soldaet en negen guldens ter maent gestelt by gelegentheyt naer India sal versonden werden". Omvangrijk is ook de zaak over de 17 bemanningsleden die aan land waren gegaan om hout te kappen en die aan hun lot werden overgelaten (no. 89). Plichtsverzuim werd streng gestraft. Ook dat van de chirurgijn. Er zijn twee vrij omvangrijke zaken; één tegen Dominicus Botterpot (no. 75) en één tegen Pieter Walrandt (no. 85). Beide artsen hadden medicijnen ten eigen bate verkocht terwijl de geneeskrachtige sterke dranken niet in de zieke maar in de gezonde kelen verdwenen. Over de inhoud van de medicijnkast en de behandeling van brandwonden kan men dankzij de processtukken veel leren.

Veel zaken betreffen diefstal, vechterijen met vuisten en messen, insubordinatie, desertie, verboden jacht, ruilhandel met Hottentotten met als straffen geldboete, geseling, zitten op het houten paard, Robbeneiland, dwangarbeid geketend aan een kruiwagen, van de ra vallen en kielhalen, de tong doorboren, degradatie, verbanning al of niet in combinatie.

Van de 463 zaken die in de eerste twee decennien van de kolonie aan de Kaap zijn behandeld

zijn er 100 in extenso gepubliceerd. Dat wil zeggen dat niet alleen het vonnis maar ook de eis en het verweer, het verhoor op vraagpunten, de getuigenverklaringen, kortom alles wat men in een procesdossier mag verwachten. Kennelijk zijn nog al wat zaken mondeling afgehandeld en wordt alleen de beslissing gevonden. Er zullen wel eens schriftelijk stukken zijn weggeraakt — dat komt tegenwoordig ook wel voor — maar men krijgt de indruk dat het archief van de Raad van Justitie vanaf 1652 ongeschonden is.

De uitgave is voorbeeldig. Alles is aangegeven: andere inkt, onderstrepingen en doorhalingen, eigenhandige aanvullingen van Van Riebeeck, tussen haken is aangegeven wat er wel of niet had moeten staan, vergissingen worden overgenomen en in een noot gecorrigeerd; kortom het is professioneel vakwerk, voorzien van een glossarium, een register op namen van personen, plaatsen en schepen en een uitvoerig notenapparaat, waarin een schat aan gegevens is verwerkt. Als jurist kan ik niet nalaten nog een enkele kanttekening te maken. In noot 961 is sprake van De Groots Inleidinge. Ik veronderstel dat de fiskaal Crudop niet een exemplaar van 1631 maar één van na 1644, voorzien van aantekeningen van Simon van Groenewegen heeft gebruikt. De verwijzing in de tekst naar De Groot is niet 1.3.c33 of 1.3.133, maar boek 3, deel 33. Staat er in de tekst niet III.33? In noot 962 (p. 345) moet gelezen worden Aquilia en in noot 984 (p. 360) Digesta. Op p. 381 is sprake van een onbekende "Calliast". Bedoeld zal wel zijn Callistratus die in Dig. 48.8.14 een rescriptum van Hadrianus vermeldt waarin wordt gezegd dat by wandaden de wil en niet de uitkomst bepalend is. Noot 1044 (p. 381) had kunnen verwijzen naar Inst. 4.1.11 waarin gezegd wordt dat ook hij een dief is die met raad en daad bijstand verleent aan de eigenlijke dader. Gelukkig dat er nog iets te puzzelen blijft!

Het is van ganser harte te hopen dat dit werk verdere studie in het schitterende archief van de Raad van Justitie zal stimuleren. Op zijn minst zou de chronologische lijst van Hofzaken voortgezet moeten worden. Op basis daarvan kunnen dan later de voor de (rechts) geschiedenis belangrijke zaken in extenso worden gepubliceerd. Ook zou het de moeite lonen de verschillende fiscalen eens nader te bestuderen. Waren ze geleerd of was het een vertoon van geleerdheid? Welke boeken gebruikten zij en welke citeerden zijn uit de tweede hand?

De belangstelling voor het dagelijks leven en voor de praktijk van het recht in het verleden is ook in Europa groeiend. De daden van koningen en veldheren zijn bekend, maar hoe leefde de gewone man, onder wat voor omstandigheden werkte hij of zij? Hetgeen de grote juristen schreven en aan de Universiteit doceerden wordt vanouds bestudeerd. Maar overal in Europa zijn rechtshistorici en archivariissen druk doende de rechtspraak en de dossiers — voorzover die nog voorradig zijn — toegankelijk te maken voor verder onderzoek. Men heeft ingezien dat het juist de procesdossiers zijn waarin het dagelijkse vallen en opstaan van de doorsnee burger wordt weerspiegeld. Hier is en wordt pionierswerk verricht.

PROF. MR. J.Th. de SMIDT
*Faculteit der Rechtsgeleerdheid
 Rijksuniversiteit te Leiden*

CAREL BIRKBY, *Uncle George*, The Boer boyhood, letters and battles of Lt.-Gen. George Edwin Brink, Jonathan Ball, Johannesburg, 1987, 282 pp., illus., index, bibl., R39,95 + GST.

Lt-Gen George Edwin Brink was born at Jagersfontein on 27 September 1889. He spent his boyhood days among Tommies during the Anglo-Boer War, and also had a spell in a concentration camp. His connection with the Union Defence Force started in 1913 when he was offered, and accepted, a post of temporary clerk at No. 3 Military District, Kingwilliamstown. He became a Permanent Force officer, and saw active service as a staff officer to Gen. Louis Botha in the South-West African campaign and to Gen. J C Smuts in the operations in East Africa during World War 1. Brink continued his career in the UDF, and was rewarded for his hard work by being sent on a staff course in England. In 1938 Mr Oswald Pirow, Minister for Defence, sent him to Europe to study the forces in England, France, Germany and Italy. On his return to South Africa he was made responsible for army training, and on the outbreak of World War II, being arguably the best trained officer in the UDF, was given command of the South African land forces in the field.

Carel Birkby was a much travelled newsman who produced five books on travel and a similar number on war history. During the 1930's, as a staff member of *The Argus*, Birkby became friendly with Brink, and it was a friendship which was to last a lifetime. Birkby accompanied, as a war correspondent, the South African forces on their East African and Western Desert campaigns, and was thus singularly qualified to write of Brink's actions in the field.

The climax of this book is really the account of what happened to Armstrong's 5th Brigade. Gen. A. Cunningham, Commander 8th Army, launched the "Crusader" Operation into Libya on 18 November 1941 with the object of destroying Rommel's forces, thus also relieving the British garrison in Tobruk. First SA Division was part of this operation and Brink had under command: 1st Brigade (Brig. Dan Pienaar) and 5th Brigade (Brig R F Armstrong). This Division moved on the left flank during the advance, and Pienaar was instructed to take up a position east of an entrenched Italian division at Bir el Gubi, while Armstrong was told to move towards Tobruk. The intention was that 1st Brigade should join the 5th in its advance towards Tobruk. This never eventuated. On 22 November Armstrong ran into strong opposition in the Sidi Rezegh area, where he stopped and leagued. On the night of this day, however, the headquarters of 4th British Armoured Brigade was overwhelmed by German forces thus removing the essential protective covering on Armstrong's left flank. This action surprised the Germans as much as it did the British and was unknown to Brink or his corps commander; it was to have dire consequences for Armstrong's force the following day. On the Sunday afternoon of 23 Nov. 41 vastly superior German forces, in a surprise attack both from the north and the south, overran the South African position and completely destroyed 5th Brigade. Armstrong was taken prisoner. The Germans dubbed this day "Totensonntag".

It is clear from Brink's personal report to Gen. Smuts that there was a complete breakdown of communications in Eighth Army, the only contact being made by liaison officer or personal visit. On several occasions Brink went to find his superior officer commander, the corps commander, which was not always successful. This denied him any control of operations in the field. Misinformation also resulted as when he received, on that fateful day, a report from his corps commander in which he optimistically reported favourably on 5th Brigade's situation, and also promised to provide more armoured support for Armstrong. However, by this time the brigade had been destroyed and escaped survivors started bringing news of the battle. "By piecing these stories together", Brink wrote "(I) realised that Armstrong's brigade had ceased to exist". It has been truly said that chaos and confusion marked Eight Army operations at this time.

After the Sidi Rezegh battles Rommel retired from the battlefield with Eighth Army hot on his heels, but he surprised the British command by counter attacking at El Agheila, forcing the Allies to retreat to a hastily contrived defensive position at Gazala, due west of Tobruk. First Division occupied a position in this line but Brink was not destined to remain there for long. He fell in his tent one night and had the misfortune of aggravating an injury he sustained under similar circumstances in the East African campaign, but this time it was serious enough to have him invalided back to the Union. It was a most unfortunate ending to the career of a soldier so highly trained and dedicated; it was to be arm-chair soldiering for him for the rest of the war, but to men in 1st Division he remained their 'Uncle George'.

Towards the end of the war Brink was appointed Director of Demobilisation, and later still, he chaired the Immigrants' Selection Board. He retired from Defence on 30 March 1950, and devoted his energies to the affairs of ex-servicemen and ex-service women; he also became chairman of the National Museum of War History, in Saxonwold, Johannesburg. He finally retired to the Natal south coast and died at Port Shepstone on 30 April 1971.

Through pressure of work Birkby could not tackle this biography, till ten years after Brink's death, but was stricken by blindness before it was done. However, with the loyal support of his wife and a few friends the task was finally completed in 1986.

H. J. MARTIN
Lt.-Gen. (Retd.)
Pretoria

MICHAEL BARTHORP, *The Anglo-Boer Wars 1815—1902*, Blandford Press, Dorset, England & Bok Books International, Durban, 176 pp.

Michael Barthorp, a distinguished military historian, has produced the fourth of a series of illustrated histories of the British Army's wars in the nineteenth century: *The Anglo-Boer Wars 1815—1902*.

Beginning with the skirmish of Slachter's Nek in 1815 and ending with the Peace of Vereeniging in 1902, Barthorp covers the main battles in great detail. With a soldier's trained eye — he was a professional soldier — he depicts every battle scene and discusses the tactics employed; he gives a comprehensive list of all the British regular and irregular, the reserve and colonial regiments that were in action against the Boers. Details of British dress and insignia are given with meticulous care;

he records how the British were compelled to reverse the helmet to give an improved line of sight in the prone position, and finally, how the helmet was replaced with the slouch hat. Mounted Boer mobility induced the British to greatly increase their mounted capability by creating mounted infantry regiments. These became the principal British fighting units towards the end of the war. On the equipment side the British emulated the Boers by adopting the pom-pom as a form of light artillery.

A profusion of illustrations, sketches and battle scenes make for easy and intelligent reading. Good diagrams of tactical situations graphically show the respective positions of the combatants. Also, one photograph shows General Koos de la Rey, Commanding the Western Transvaal, who is described as "perhaps the most outstanding leader, both as a tactician and a personality", while another poignant scene of two women and a boy in black is captioned: "Boer non-combatants, the chief sufferers from the devastation policy."

Barthorp does not touch on economic or political matters but devotes himself to six major battles during the period covered, which roughly falls into three parts, each very different from the others: the skirmishes of 1838—1848, when only about 400 troops were involved; the First Boer War of 1880—1881, when some 3 000 troops were engaged; and the second Boer War, 1899—1902, when approximately 190 000 British and Empire troops were engaged. The Empire troops came from Canada, Australia, New Zealand and British South Africa.

The guerilla tactics of the Boers in the second Boer War introduced a new element into British military thinking and resulted in major reforms in Army organisation, administration and weapons. Tactically, guerilla warfare clearly demonstrated the ascendancy of the defensive over the offensive battle, but despite this French and Haig retained their preference for aggressive attacks using sword-and-lance cavalry. They actually re-introduced this form of warfare into the new, revamped Army which came into being as a result of the experience gained in South Africa. What they failed to appreciate "fully was that modern artillery, machine guns and magazine rifles, used in conjunction with trenches and barbed wire, had given the advantage to the defender, a lesson the Germans were to remind them of with a vengeance".

This is a valuable addition to a series on African wars, and should prove of great benefit as a source of reference to scholars, students and teachers.

H.J. MARTIN
Lt.-Gen. (ret'd)
Pretoria

JOHN LANG, *Bullion Johannesburg*, Johannesburg, Jonathan Ball, 1986, xv + 509 pp., illus., bibl., index.

1986 was not only the centenary celebration of the city of Johannesburg, but also of the giant institution the Chamber of Mines. It is thus fitting that a comprehensive study of the Chamber's past hundred years was published in that year. The book is a welcome contribution to the historiography of South Africa as it is the first full-scale history of the Chamber from its inception to the 1980's.

John Lang, a former journalist and employee of the Chamber, was commissioned to complete this mammoth task and has acquitted himself remarkably well. The book is by no means a chronological narration from one board meeting to the next, although one can't help feeling that the author was commissioned to commemorate each successive Chamber president in one way or another. It has a far broader spectrum: the Chamber is considered in the context of the prevailing social, political and economic forces and there is a continual weaving of strands of the present into the course of the past.

The book is most aptly titled *Bullion Johannesburg*, the telegraphic address of the Chamber since the turn of the century. It comprises some thirty eight chapters which are divided into five parts indicative of five major periods of development: Krugers's Republic, Post-war transition, Early Union, Union to Republic, and thereafter.

Part one, "the Chamber of Mines and Kruger's Republic", launches briefly into the pre-history of the Rand and introduces the very colourful 'diamond personalities' who later feature during the period of gold-mining. For the first time a fuller picture is given of the short-lived first Chamber, as a result of new sources recently made available, and certain misconceptions in this regard are acceptably ruled out.

In Chapter three the author introduces the reconstituted Chamber as the "enduring institution

which was to *promote and protect*'. The latter forms the title of the Chapter, and indeed virtually becomes the pious motto of the book. It is on this point that the greatest criticism of the book can be made. The author is, as he implies in his preface, thoroughly "involved in the grandeur of his theme", but so much so that he has tended, not altogether to colour, but rather to rose-tint the activities of the institution throughout. Bearing in mind his twenty-three years' connection to the Chamber and the fact that he was after all commissioned to write its history, one can quite comfortably approach the reading of a most interesting book.

The complex and fluctuating association between the industrious Chamber and the Kruger-regime receives a new perspective. In the process Lang does not veer away from opposing interpretations of this period. He tackles and exposes numerous revisions of contentious issues and boldly refutes them with a Chamber viewpoint. For instance, he describes revisionist historian Charles van Onselen's interpretation of the liquor issue as a "distinct aid in proletarianizing the African", and also provides a summation of the renewed debate on the causes of the Jameson Raid, which had been triggered off by Geoff Blainey.

The second part of the book deals with the post-war capital-state intrigue, again from a different vantage point. Lang dismisses the much criticised "special relationship" of capital and state as "not surprising" in view of state reliance on mining-overspill for reconstruction. This special relations supposition is perpetuated throughout the remaining three parts of the book with the central economic importance of mining being stressed and the Marxist analysis profusely denied. Allegations made regarding the Chamber's involvement in this transitional interlude of politics, and more specifically the Progressive Association, are refuted on the grounds of a study of the Chamber's Archives. It is here and in fact throughout the book that we would have hoped to see more of the said repository's content exposed, particularly in view of the sad fact that the researcher is generally refused access to this documentation. The extracts used and the bibliography however, afford a welcome glimpse of the material.

In line with the sub-title, *Men Mines and the Challenge of Conflict* (which does of course have wider implications) particular attention is paid to the major industrial disputes of both black and white miners. Again it is a view from the 'other side' that we are presented with, but generally a useful one in that it serves as a counter-balance to the various existing interpretations of the subject. The Chamber's stance is virtually always elevated above criticism, a point which Lang hammers on particularly in the concluding pages of the book. In the case of the 1907 strike and the subsequent industrial disputes the exemption of the Chamber from all blame is not altogether convincing. For example, the repeated allegation that it was not Chamber policy to interfere in disputes does not always suffice, and Lang even has at one point to concede that Elaine Katz may have a valid criticism when she claims in the case of the 1913 strike that the Chamber's "refusal ... to negotiate ... turned a minor dispute into a major upheaval." We find the author often at loggerheads with David Yudelman's reinterpretation of the period 1902–1939 in his book *Emergence of Modern South Africa*. But, again, with the supposed wealth of the Chamber's archives at the author's disposal, these viewpoints have not always been adequately contested.

From cover to cover, and in particular in the latter half of the book, an endless number of fascinating facts are revealed casting a whole new light on the Chamber's activities in both the national and international context. Issues such as the USA "Manhattan Project" and the quest for South African uranium, which at the time was being discarded as a waste product by the gold mine reduction plants; the Chamber's non-profit production of weapons of war in the forties which were sent to Cairo; and the more recent impact of Intergold, to mention but a few.

Besides this the reader is continually entertained by fascinating anecdotes together with a rich selection of top quality illustrations. The index and bibliography are comprehensive, the latter revealing a relative amount of primary research with a far more extensive amount of secondary research including most of the more recent publications.

This is a most readable book, and as Prof. S B Spies states in the foreword, it has something to say to the mining specialist, the student of history and the general reader. *Bullion Johannesburg* is a history about the Chamber of Mines, but is also the Chamber's view of history.

KAREN HARRIS
University of South Africa

C J BEYERS (Hoofredakteur) en J L BASSON (Mederedakteur), *Suid-Afrikaanse Biografiese Woordeboek*, Deel V, RGN, Pretoria, 1987, 962 pp., indeks, R65,50 + AVB.

Dit is selde dat 'n mens 'n publikasie raakloop wat 695 medewerkers lys onder wie sulke uitgelese persone soos die volgende tel: 79 historici (afgesien van kuns-, kultuur- en kerkhistorici), 'n huidige en twee voormalige kabinetsministers, professore en emeritii professore in meer as 70 dissiplines en deeldisiplines, 'n rektor van 'n universiteit en 'n teologiese kweekskool, twee vise-rektore van teknikonks en opleidingskolleges, 'n voormalige appelregter en 'n voormalige regter van die Hooggeregs-hof, twee stadsingenieurs, 'n voormalige hoof van die Suid-Afrikaanse Lugmag, 'n kardinaal² aartsbiskop emeritus van die Rooms-Katolieke Kerk, 'n Anglikaanse biskop, verskeie argivarisse en bibliotekarisse van verskillende range, etlike skrywers, voormalige koerantredakteurs, verskeie argitek-te, 'n voormalige dirigent van 'n simfonie-orkes, die Leier van die Huis van Verteenwoordigers in die parlement, 'n hele aantal skrywers, ginekoloë en ander medici, 'n vise-president van die RGN, adjunk-presidente en 'n voormalige president van die WNNR, 'n voormalige direkteur-generaal en 'n huidige adjunk-direkteur-generaal van die SAUK, verskeie kuratore van museums, die hoofdirekteur van die FAK, 'n voormalige direkteur van openbare betrekkinge van die Suid-Afrikaanse Weermag, 'n voormalige sekretaris van die Departement Landbou-ekonomie en Bemarking, die ouditeur-generaal van die RSA, 'n voormalige vise-president van die SA Reserwebank, 'n kunsskilder, 'n voormalige direkteur van 'n operaskool, verskeie joernaliste en voormalige joernaliste, 'n ekonoom, 'n sangeres, 'n konsultgeoloog, 'n voedingkundige, direkteure van navorsingsinstitute, die Direkteur van Seevisserye, 'n uitgewer, 'n voormalige kommissaris-generaal by 'n Swart volkseenheid, 'n voormalige besturende direkteur van SOEKOR, 'n voormalige direkteur van die Nasionale Botaniese Tuin by Kirstenbosch, 'n voormalige direkteur-generaal van die Suid-Afrika-Stigting, ens. Almal van hierdie indrukwekkende lys was wel nie skrywers nie maar het as raadgevers opgetree of kommentaar op bydraes gelewer, maar dit beklemtoon nogtans die ontsaglike hoeveelheid werk en intellektuele energie wat in hierdie band van die Suid-Afrikaanse Biografiese Woordeboek ingegaan het.

Maar so indrukwekkend as die lys van medewerkers is, net so kleurryk is die interessante en uiteenlopende groep Suid-Afrikaners wie se lewenssketse in deel V opgeneem is. Onder die politici is daar Margaret Ballinger, bekende parlementariër en stigterslid van die Liberale Party in 1953 asook eerste leier van die party; T E Dönges, minister in die Nasionale Partykabinet van 1948 tot 1967 en aangewese staatspresident in laasgenoemde jaar totdat swak gesondheid hom kort voor sy dood verplig het om van die amp afstand te doen; die briljante regsgeleerde Bram Fischer, 'n verklaarde kommunis, wat in 1965 spoorloos verdwyn het en, nadat hy opgepoor is vir sameswering om die regering omver te werp, tot lewenslange gevangenisstraf gevonnis is; E G Jansen, die eerste Afrikaanssprekende goewerneur-generaal van Suid-Afrika; Clemens Kapuuo, opperhoof van die Herrero's en president van die Demokratiese Turnhalle-Alliansie van Suidwes-Afrika; Oswald Pirow, regsgeleerde en Minister van Justisie van 1929 tot 1933 en van ander portefeuilles tot 1939; Paul Sauer, wat ministersposte van 1948 tot 1970 beklee het; en A B Xuma, president van die African National Congress van 1940 tot 1949.

Wat militariste betref is die biografieë opgeneem van sir Jaap van Deventer, Boeregeneraal wat hom later as offisier in die Suid-Afrikaanse Weermag onderskei het; en sir Pierre van Rhyneveld lugvaartpionier en Hoof van die Generale Staf (Hoof van die Suid-Afrikaanse Weermag) van 1933 tot 1949. Ook nyweraars en besigheidslui is goed verteenwoordig (bv. Ernest (Billy) Barlow, stigter van die firma Thos Barlow & Seuns Bpk., en sy twee seuns C S (Punch) en Peter); Tienie en Charlie Louw, Afrikanersakepioniers; en E R Syfret, groot vertroueling van Rhodes en grondlegger van die bekende firma Syfret & Kie.).

Die wêreld van die kuns en kultuur word verteenwoordig deur o.a. Walter Battiss, Mathilda Hanekom, Anton Hartman, Adolph Jentsch, Moses Kottler, Maggie Laubser, Len Lindeque en Lippi Lipshitz; die letterkunde deur W E G Louw, M E R, Sarah Goldblatt en G A Watermeyer; die wetenskap en die akademiese lewe deur die historikus Edgar Brookes en B F J Schonland, briljante wetenskaplike en eerste president van die WNNR; en die sportwêreld deur Springbokrugbykaptein Hennie Muller.

Uit die voorafgaande moet dit duidelik wees dat 'n mens hier met 'n skat van inligting te doen het. Met hierdie vyfde band het die getal lewensbeskrywings in al die bande op 4 452 te staan gekom. Die hoeveelheid werk wat dit verteenwoordig is ontsaglik. Dit is bekend dat die toewysing van bydraes aan kundige persone slegs 'n klein deel van die werk verbonde aan die Biografiese Woordeboek behels en dat die beoordeling van die bydraes, die verwerking van die kommentaar daarop, die taalkundige versorging en die persklaarmaak van die kopie net so 'n groot taak uitmaak.

Ben moontlike punt van kritiek is dat die persoonlikhede wie se lewensbeskrywings opgeneem

is, nie verteenwoordigend van die Suid-Afrikaanse samelewing is nie. In band V is daar, sover ek kon vasstel, net drie gekleurde persone opgeneem: W M Kgware, Rektor van die Universiteit van die Noorde, A B Xuma, leier van die ANC, en Xhoxho, verteenwoordiger van die Nggika. Dit mag wel wees dat bronnemateriaal oor Swartmense moeilik bekombaar is en dat dit moeilik is om kundige skrywers oor hulle te vind. Maar historici worstel al lank met hierdie soort probleem en het dit al oorkom. Daar bestaan beslis 'n behoefte aan die opname van meer lewensbeskrywings van gekleurdes in die SABW.

In die geheel kan die redaksie en ander personeel van die SABW trots wees op die eindresultaat.

D H HEYDENRYCH
Raad vir Geesteswetenskaplike Navorsing

KEVIN SHILLINGTON, *The colonisation of the Southern Tswana 1870 — 1900*, Ravan Press, Johannesburg, 1985, xxi + 311 pp., illus., bibl.

Hierdie werk van Ravan-pers se geslaagde "New History of Southern Africa"-reeks handel oor die koloniserings, verarming en uiteindelijke onderwerping van die Suid-Tswana, veral die Tlhaping, ofskoon daar ook verwysings na die Tlharo en Rolong is. Die geskiedenis van die Suid-Tswana is tot dusver taamlik afgeskeep. Afgesien van artikels en ongepubliseerde referate van onder meer Martin Legassick, Margaret Kinsman en Gary Okihiro, was daar lank 'n behoefte aan 'n omvattende werk oor veral die vroeë geskiedenis van die Suid-Tswana. Shillington se werk voorsien dus ongetwyfeld in 'n behoefte, hoewel die voorkoloniale afdeling van die boek taamlik yl is.

Streng gesproke is Shillington se tema nie heeltemal nuut nie. Reeds in 1937 het J A I Agar-Hamilton in sy pionierswerk *The Road to the North* in breë trekke dieselfde onderwerp behandel. Ook Afrikaanse historici het oor die anneksasie van die diamantvelde en Brits-Betsjoeanaland geskryf. In 1945 het J J Oberholster in sy bekende en taamlik bevooroordeelde *Die anneksasie van Griekwaland-Wes* veral die belange en aansprake van die Oranje-Vrystaat belig en regverdig. En in 1947 het W J de Kock in 'n omvattende proefskrif onder meer die uitbreiding van Britse gesag in Betsjoeanaland en die Stellaland-Goosen-vraagstuk bespreek. (Terloops, Shillington verwys nie na hierdie studies nie. 'n Mens kry trouens die indruk dat hy primêre en sekondêre Afrikaanse bronne afgeskeep het.)

Die waarde van hierdie werk is dat dit poog om die Tswana-kant van dié geskiedenis toe te lig. Gevolglik val die klem ook op Tswana-inisiatief en die invloed wat koloniserings op die stratifikasie van die Suid-Tswana-samelewing gehad het. Dit blyk byvoorbeeld dat die Suid-Tswana nie net arbeiders op die diamantvelde was nie, maar dat hulle 'n belangrike aandeel in die ontdekking en prospektering van diamante gehad het. Voorts toon Shillington aan hoe die Tswana die markgeleenthede benut het deur onder meer aan transportry deel te neem en die groeiende nedersetting by Kimberley van voedsel en vuurmaakhout te voorsien. Boonop betoog die skrywer taamlik oortuigend dat die Tlhaping se aanspraak op die diamantvelde geldig was.

Die Suid-Tswana se relatiewe voorspoed was van korte duur. Die lokasiestelsel het armoede en oorbevolking meegebring. Blanke mededinging en die gebruik van steenkool na die voltooiing van die spoorlyn na Kimberley het dit vir hulle onmoontlik gemaak om langer 'n bestaan van die handel in vuurmaakhout te maak. Toe die runderpes die Suid-Tswana tref, was hulle reeds ontwrig en verarm.

Ook in die afdeling oor die koloniserings van Brits-Betsjoeanaland is sommige van Shillington se bevindings nuut. So toon hy byvoorbeeld aan dat die oorloë van 1881 — 1884 nie bloot gewyt kan word aan stamgeskille en die optrede van Boere-vrybuiters wat grond en buit wou bekom nie. Die botsings is eerder veroorsaak deur die strewe van die welvarende Tswana-élite wat onderling meegeding het om belangrike hulpbronne soos waterryke grondgebied en hout te beheer. 'n Ander insiggewende bevinding is dat die instelling van gesegregeerde reserwes aanvanklik daarop gemik was om meer grondgebied vir spekuleringsvry te stel, en nie soseer om goedkoop arbeid aan Blanke boere en mynagnate beskikbaar te stel nie.

Hierdie boek is omvattend en berus op wye navorsing. Dit is egter ook te wydlopieg en raak aan 'n verskeidenheid uiteenlopende onderwerpe: voorkoloniale Tswana-geskiedenis; die invloed van handelaars en sendelinge; Britse imperialisme en koloniale beleidsrigtings; die ingewikkelde diamantveldvraagstuk en die ontwikkeling van diamantmynbou; Tswana-inisiatief en handel; Tswana-arbeid; Kaapse en Transvaalse ekspansionisme; Cecil Rhodes en kapitalisme; swart verset en

opstand; en die invloed van koloniserings- en mynbou op die omgewing. Die probleem is egter dat die skrywer nie altyd daarin geslaag het om hierdie temas tot 'n sinvolle, samehangende geheel te verwerk nie. Boonop verhinder die wydlopigheid hom om belangrike sake grondig te bespreek. So word byvoorbeeld beweer dat die Tswana verarm het, maar die verarmingsprosesse word nie genoegsaam bespreek nie.

Shillington verwys na die sendelinge se invloed, maar bespreek dit nooit nie. Hy voer voorts aan dat die Suid-Tswana se deelname aan die handel hul sosiale struktuur ingrypend beïnvloed het, maar ontleed hierdie belangrike tema nie oortuigend en grondig genoeg nie.

Hoe teenstrydig dit ook al mag klink, is die opvallendste tekortkoming van hierdie boek dat dit nie genoeg aandag aan die Suid-Tswana skenk nie. Hulle bly feitlik deurgaans skadufigure wat bloot ekonomies op koloniseringsreageer. Lang, omslagtige besprekings word aan beleidsrigtings, koloniserings, die optrede van agente en spekulereers en skemas gewy, maar oor die Tswana se *beleving* en *siening* van hul onderwerping word min gesê. Dit mag 'n onregverdigde aantyging wees, maar 'n mens kry die indruk dat Shillington soms die Suid-Tswana te veel deur die oë van die koloniseerders sien.

In die gevalle waar die Tswana wel figureer, is hul optrede grootliks ekonomies van aard: hulle benut markgeleenthede, hulle verloor vee en grond. Maar die leser verneem nooit hoe die verarming, ontwrigting, spanning en lyding byvoorbeeld die Suid-Tswana se kosmologie beïnvloed het nie. Het hul godsdienstige gebruike, rites en simbole verander? Hoe is hul daaglikse lewe geraak? Dit is moeilike vrae, maar antwoorde hierop behoort 'n mens 'n beter aanduiding van die Suid-Tswana se beleving van koloniserings- te gee.

JOHANNES DE BRUYN
Universiteit van Suid-Afrika

P H R SNYMAN, *Olifantshoek: Oase van die Langeberg*. R G N, Plaaslike Geskiedenis Nr 3, Pretoria, 1986, 157 pp., bibliografie, illustrasies.

Die ondergang van die Suid-Tswana na die Langeberg-opstand van 1897 het beslag aan die Noordwes-Kaapse dorp Olifantshoek gegee. Die Tswana is hul grondgebied ontnemend en die Langeberg-reservaat is vir Blanke bewoning oopgestel.

Hierdie kort oorsig van die geskiedenis van 'n onbekende dorp skenk ruimskoots aandag aan die eerste inwoners van die streek, veral die Tlhaping en Tlharo — 'n aspek wat in die meeste dorpsgeskiednisse afgeskep word. Daarna val die klem egter hoofsaaklik op die Blankes se bedrywigheid: hul boerdery, politiek, gemeenskapsdienste en -fasiliteite, godsdiens- en kultuurlewe, onderwys, gesondheidsdienste en so meer. Swartes en "Kleurlinge" figureer wel, maar bly oorwegend die inwoners van die afgesonderde dorpslokasies. Hul rol in die dorpslewe, die houding jeens hulle en hul wisselwerking met Blankes kry min aandag.

Hierdie oorsig is duidelik nie as 'n omvattende of finale geskiedenis van Olifantshoek bedoel nie. Dit is 'n bestek-opname, 'n aanduiding van die navorsingsmoontlikhede wat hierdie streek vir latere navorsers inhou en die bronne wat beskikbaar is. Dit verklaar moontlik die kroniekagtigheid van hierdie kort studie. Dit is egter duidelik dat hierdie dorpsgeskiedenis baie werk geverg het: die skrywer se navorsing is omvangryk en indrukwekkend.

JOHANNES DU BRUYN
Universiteit van Suid-Afrika

Boekaankondiging/Book announcement

F.V. Engelenburg over de Delagoabaaispoorweg

In 1987 word in Transvaal die stichting van de Nederlandsche Zuid-Afrikaansche Spoorweg-Maatschappij (NZASM), 100 jaar geleden, herdacht. Er verschijnen dan ook verscheidene tijdschrift-artikelen in Nederland en vooral Zuid-Afrika, en in 1988 zal een boek over de NZASM het licht zien. De Stigting Jan van Riebeeck (Suid-Afrika) heeft als gelegenheidsuitgave de brochure van Dr. Frans Vredenburg Engelenburg (1863—1938), getiteld *De Delagoabaai-Spoorweg, Een terugblik* (1895), heruitgegeven.

Hij was een emigrant uit Nederland van goede familie, neef van de bekende Mevrouw Marie

Koopmans-de Wet te Kaapstad. Hij was opgeleid als jurist en werkte in Nederland en Pretoria als journalist. Hij was van 1890 tot 1938 een opvallende figuur in Pretoria, hoofdredacteur van *De Volksstem*, ondersteuner van president Krugers omstreden bewind, liefhebber en beoefenaar van letteren en kunst, vertrouwelijke raadgever van Afrikanerleiders in vele zaken en medestichter van de Suid-Afrikaanse Akademie vir Wetenskap en Kuns. Hij heeft zijn fraaie woning, het Engelenburg-huis, met zijn kunstvoorwerpen aan de Akademie nagelaten. Hoewel Transvaal in zijn leven nog grotendeels een Derde-Wereldland was, heeft deze zeer ontwikkelde en verrijnde Nederlander zich in dit land altijd geheel op zijn gemak gevoeld.

De opening van de Delagoabaaispoorweg of Oosterlijn tussen Pretoria en de grens van Portugees Mozambique in 1895 gaf Transvaal de lang begeerde verbinding met de zee en wel met een niet-Britse haven, vrij van Britse zeggenschap. De NZASM heeft in 1889—1894 deze lijn met vele moeilijkheden aangelegd. De feestelijke opening daarvan in juli 1895 was een hoogtepunt voor de NZASM, Transvaal en geheel Zuid-Afrika. Bij deze opening hebben de NZASM en de Pretoriase couranten *De Volksstem* en *The Press* — tweetalige voorloper van de *Pretoria News* — elk een fraaie publikatie aan de voorgeschiedenis van de Oosterlijn gewijd. De uitgave van *De Volksstem* is door Engelenburg als hoofdredacteur geschreven. Deze brochure is door C. de Jong voorzien van een woord vooraf, herdrukt en verspreid.

De Staatsbiblioteek te Pretoria hoopt later in 1987 een herdruk van de omvangrijke feestuitgave van *The Press*, vermoedelijk door de hoofdredacteur Leo Weinthal samengesteld, te laten verschijnen.

Europa/Europe

J.H. ELLIOT, *The Count-Duke of Olivares. The Statesman in an Age of Decline*. Yale University Press, New Haven & London, 1986, xix + 707 pp., kaarte, illus., bibl., indeks.

Hierdie diepgaande en insiggewende studie van 'n komplekse persoonlikheid wat 'n dominante figuur in die sewentiende eeu was, en tog tot nou toe grotendeels misken is, is van belang nie alleen vir studente van die vroeë moderne Europese geskiedenis nie, maar behoort ook byval te vind by die algemene lezerspubliek.

Die skrywer, professor J.H. Elliot, is 'n bekende historikus en deskundige oor die Spaanse geskiedenis. Hy het aan die Trinity College, Cambridge studeer en was later professor van geskiedenis aan die Universiteit van Londen. Sedert 1973 is hy professor in die School of Historical Studies aan die Institute for Advanced Study in Princeton. Sy gepubliseerde werke sluit in: *The Revolt of the Catalans* (1963), *Imperial Spain, 1469—1716* (1963), *Richelieu and Olivares* (1984) en, tesame met Jonathan Brown, *A Palace for a King. The Buen Retiro and the Court of Philip IV* (1980).

Die onderwerp van prof. Elliot se studie, Don Gaspar de Guzmán, Graaf van Olivares en Hertog van San Lúcar la Mayor (1587—1645), was die hoofminister en gunsteling van Filips IV van Spanje. Hy was die uitstaande Spaanse staatsman van die sewentiende eeu en het die lotgevalle van die magtige Spaanse ryk beheer gedurende die laaste twee dekades wat Spanje die oorheersende wêreldmoondheid was.

Olivares was dus 'n belangrike historiese figuur, tog is hierdie werk die eerste volledige studie oor hom deur 'n opgeleide historikus. Vorige miskenning was deels te wyte aan probleme i.v.m. dokumentasie ná die Olivaresargief in die agtiende eeu deur 'n brand vernietig is, maar is ook te wyte aan die reuse-omvang van die taak om Olivares se werksaamhede en ingewikkelde persoonlikheid te ontleed.

Fernand Braudel, die welbekende historikus van die *Annales*-skool, het trouens omtrent Olivares gesê dat hy nie 'n enkele persoonlikheid was nie, maar 'n "cortège of personalities, and he requires a cortège of explanations". Hy het bygevoeg: "I must confess that if I had the desire to study the Count-Duke of Olivares, I should recoil before the immensity of the task".¹

Professor Elliot het egter nie teruggedeins van die veeleisende taak nie. Hy het ontdek dat die groot Spaanse nasionale argief in Simancas massas dokumente oor Spanje se buitelandse beleid in die Olivares-tydperk bevat — insluitende talle beleidsbesprekings deur Olivares self. Oor etlike jare heen

1 F. Braudel, 'En Espagne au temps de Richelieu et d'Olivarès', *Annales*, 2 (1947) pp. 354—358 aangehaal deur J.H. Elliot, *The Count-Duke of Olivares*, p. xiii.

het Elliot hierdie dokumente, aangevul deur dokumente in ander openbare en private argiewe sowel binne as buite Spanje, bestudeer. Sy biografie van Olivares berus dus hoofsaaklik op primêre en dikwels onbekende bronne en is beide 'n insiggewende studie van Spanje en Europa in die twintiger- en dertigerjare van die sewentiende eeu en 'n indringende ontleding van 'n interessante persoon.

In die werk sien ons Olivares as 'n grootse figuur wat bokant sy tydgenote aan die Spaanse hof uitgetroon het. "A restless, ambitious, hyper-active man, who wanted to be everything, know everything, do everything" (p. 27). 'n Komplekse persoonlikheid waarin teenstrydige tendense geleef het, want, soos Elliot aandui: "The Count-Duke by instinct was canny and cautious, but he was also by temperament one of nature's activists" (p. 680).

Olivares se huishoudelike en buitelandse beleidsrigtings word in die biografie behendig verweef tot 'n onderhoudende verhaal op 'n groot skaal.

Toe Olivares beheer oorgeneem het in Spanje in 1621 was daar 'n aantal ongunstige faktore aan die werk wat besig was om Spanje (of meer korrek: Kastilië) se posisie in die wêreld te ondermyn. Die onkoste verbonde aan die verdediging van die wydverspreide Spaanse ryk was aan die eskaleer terwyl Spanje se vyande besig was om toenemend inbreuk te maak op die ryk. Dekades van debiet-finansiering het gelei tot 'n massiewe kroonksuld wat kapitaal weggelei het van ekonomies produktiewe investering. In die Spaanse stede en op die platteland was daar 'n oligargie van ineengevlegte invloedryke families wat die kroon se gesag ondergrawe en hervormings bemoeilik het.

Olivares se aktivistiese temperament en brandende begeerte om aan sy koning sy regmatige posisie in die wêreld te verseker, het van hom 'n hervormer gemaak. Binnelands het hy dus 'n beleid van innovasie gevolg. Hy het probeer om groter eenheid en uniformiteit in Spanje teweeg te bring, om by die nuwe geslag die ideaal van diens in te skerp, om die geleedere van die elite uit te brei deur nie-Kastiliane in te sluit en om buitelandse idees en tegnieke in te voer ten einde nuwe ondernemings en welvaart te skep. Sy taak is bemoeilik deur die feit dat die Spaanse volk, soos ander samelewings in die sewentiende eeu, weerstand gebied het teen veranderinge en nuwighede.

Olivares se pogings om sy eens magtige vaderland van agteruitgang te probeer red deur 'n ambisieuse program van huishoudelike hervorming word 'n epos van 'n titaniese en uiteindelik onsuksesvolle stryd wat uitloop het op persoonlike tragedie en 'n nasionale ramp.

In sy beskrywing van Olivares se buitelandse beleid slaag Elliot daarin om nie vas te val in 'n bespreking van massas ingewikkelde diplomatieke besonderhede nie, maar om Olivares se oogmerke uit te lig ten einde insig te verleen "into attitudes of mind and problems of power and policy in seventeenth-century Europe" (p. xiii).

Daar was 'n tweespalt in Olivares se persoonlikheid: "The radical reformer was also a profound traditionalist" (p. 681). Waar hy tuis 'n "daring policy of innovations" gevolg het, het hy buitelands die tradisionele Habsburg-beleid gehandhaaf, want, "as heir to a great tradition he could not bring himself to deviate from the positions of the past" (p. 683). Dit het tot oordeelsfoute gelei bv. om nie in die twintigerjare op die bes moontlike terme met die Nederlanders vrede te sluit nie.

'n Baie interessante aspek van die biografie is 'n uiteensetting van die tweegeveg tussen Olivares en sy groot tydgenoot en mededinger kardinaal Richelieu van Frankryk. Terwyl Olivares tevergeefs gespook het om Spanje sy oorheersende posisie te laat behou, het Richelieu ewe naarstiglik, en met sukses, daarna gestreef om Spanje te verswak en Frankryk op te bou tot die vernaamste moondheid in Europa. Daar is treffende ooreenkomste t.o.v. die persoonlikhede en optredes van hierdie twee staatsmanne. Albei het as gehate figure gesterf, maar, waar Richelieu in Elliot se woorde "posthumous respect" afgedwing het by historici, word Olivares onregverdiglik grotendeels as 'n volslae mislukking afgeskryf en misken. Soos Elliot dit stel: "When subsequent generations borrowed, as they did, from his reforming projects, they tended to pass over in silence the identity of their author. To all intents and purposes he had become a non-person. When his name did happen to be mentioned, the reference was likely to be unflattering" (p. 676).

Olivares herinner 'n mens sterk aan die helde van Shakespeare se tragedies, "a man struggling against impossible odds" (p. 677).

Elliot se boeiende en gesaghebbende biografie behoort daartoe te dien om aan hierdie belangwekkende persoon sy regmatige plek in die geskiedenis van Spanje en Europa toe te ken.

In die huidige fase van die geskiedskrywing waar die klem val op "history from below" is politieke biografie nie mode onder historici nie. Professor Elliot regverdig egter sy studie deur te verklaar: "The role of decision-making, the politics of power, and the conduct of foreign policy have tended to be relegated to the sidelines in much of the most innovative historical work produced during the last two or three decades, but there is a growing appreciation of the price that has been paid for their neglect. If we are to achieve a genuinely 'total' history, they will sooner or later have to be reintegrated. A biography of a prominent statesman who touches national life at a whole variety of points can

contribute to this reintegration by providing a focus that brings into perspective different aspects of his times all too easily left in isolation" (p. xii).

Daar is talle historici en nie-historici wat hierdie standpunt onderskryf, gevolglik word hierdie gesaghebbende biografie wat 'n belangrike leerme in die geskiedskrywing oor Spanje en Europa in die sewentiende eeu vul, sterk aanbeveel.

L.E. VAN NIEKERK
Universiteit van Suid-Afrika

E.I. KOURI and TOM SCOTT (eds.), *Politics and Society in Reformation Europe: Essays for Sir Geoffrey Elton on his sixty-fifth birthday*, MacMillan Press, Basingstoke, 1987, xix + 568 pp., maps, index.

By any standards, this is a most impressive book, and its richness in depth, range and scope bears overwhelming testimony to the large amount of research continually being carried out in the area of Reformation studies. German-born but British-trained Sir Geoffrey Elton is honoured in this collection of twenty-five essays in a field in which he himself has contributed so much. The twenty-seven contributors are from no fewer than eleven countries, something which would surely be of great delight to Elton, one of whose major concerns is the transcending of narrow boundaries wherever they exist.

Wisely, the editors have elected not to impose any tight order on the contributions, and they neither anticipate findings in an introduction nor summarize the contents in a conclusion. Overt editorial intervention is limited to a brief preface, which recognizes Elton's impressive achievements in this field. Thereafter, the reader is left to his own devices to tread through the wealth of scholarship.

The volume is flanked by two articles which are more general in scope than the others. H.A. Oberman, in seeking to assess the impact of the Reformation on sixteenth-century Europe, argues with care and precision as he surveys interpretations and defines his goals. He sees three Reformations, not a single one, and warns against neat conclusions, which are deceptive and have little credibility. Thomas Nipperdey's essay, on the links between the Reformation and the modern world, is a sweeping and exciting article, a fitting end to the book. He argues that Luther and other reformers were definite products of the Middle Ages, and to see them as ushering in the modern world would be misleading. Then, almost seeming to contradict himself, he proceeds to explore the roots of some of the "guiding principles" of the modern world in the Reformation. This article contains many perceptive and stimulating insights.

The remaining essays are organized into two broad sections. The first concentrates on political and religious conditions in Germany, while the second focuses on the implications of the Reformation for the development of the early modern state in the rest of Europe and England. Numerous topics and issues are explored, from considerations of Luther's theology and influence (and the role of some other individuals) to international relations in Europe, from church and religious organization and problems to discussions of policing and the history of crime. There is surely something for every teacher and student interested in sixteenth-century Europe in this collection.

English-speakers are fortunate to have such easy access to the latest research of leading Continental scholars. MacMillan Press is to be congratulated for producing a fine and stimulating edition of articles, a worthy tribute indeed to Sir Geoffrey Elton.

N.D. SOUTHEY
University of South Africa

Americas/Amerikas

MARK H. LYTLE, *The Origins of the Iranian-American Alliance, 1941—1953*, Holmes & Meier, New York, 1987, xxi + 239 pp., maps, bibl., index.

The achievement of any informed and clear understanding of the current turmoil in the Persian Gulf region is certainly a difficult task, and amongst the most complex and confused of relationships in that situation is that of Iran and the United States. Much of the published work which seeks to explain the Iranian Revolution of 1979 and subsequent developments looks to the 1960s and 1970s for answers. Obviously many of the short and middle-term answers lie here, but Lytle's considera-

tion of the origins of the Iranian-American alliance in the 1940s and early 1950s sheds important light on American motives for interest in Iran in the first place. This study goes back to the roots, for before 1941, American involvement in, and indeed knowledge of, Iran was, to all intents and purposes, non-existent.

Lytle, while primarily concerned with the minutiae of America's growing embroilment in Iranian affairs, is also at pains to set Iran in the global context of the Second World War and the Cold War. Throughout the period under review, Iran was not a major focus of American foreign policy; under Roosevelt in particular, it enjoyed very low priority. Lytle shows how the United States stumbled and groped towards formulating policy for Iran. Even after 1946, when policy formalised and became increasingly rigid (as Cold War strategies were worked out), American policy makers remained remarkably ill-informed about Iran. In 1953, the Americans had gained sufficient articulation of policy (but not insight) to play a direct role in the overthrow of Mossadeq and the return of the Shah to power. Lytle argues that, had they bided their time, Mossadeq would have been unable to cling to power for much longer, and the same ends would have been achieved with rather less intervention. Any image of single-minded and coherent imperialism is therefore certainly false and stereotypical, in the light of the evidence revealed in this study.

Lytle plays down oil as the overriding motive for American involvement in Iran; the situation was rather less simple. He isolates four factors which determined American policy: a desire to secure oil reserves (which certainly was not originally foremost in the minds of State Department bureaucrats, but later assumed importance); anxiety to incorporate Iran into a new conception of American security; linked with this, an aim to contain Soviet influence as much as possible; and finally, a sense of American "national exceptionalism" (a belief in American superiority and right), which is never satisfactorily explained here.

The author is mainly concerned with the period 1941–46, up to the Soviet military withdrawal, and a full three-quarters of the text is devoted to this. The later period does not receive such a full treatment, and is perhaps rather neglected. This was surely the period when the immense possibilities of Iran's natural resources were beginning to be realized, and, in the light of the detailed treatment of the earlier period, this might have merited more attention.

Lytle makes the important point that Iran was no passive observer of these events. From 1941, the Iranians, eager to neutralize the influence of the British Anglo-American Oil Company, and British and Soviet military power, approached the United States for assistance. Increasingly, Iran elected to rely on the United States for protection and to play off the powers against one another. The Iranian-American alliance was a "marriage of convenience". While Lytle also points to stresses, contradictions and different interest groups within Iranian society, the full significance of these are not developed in this book. This material will have to be sought elsewhere. While this is not a central concern of the book, the dynamics of Iranian politics and culture is in effect downplayed, to the detriment of a full understanding.

The main explanation for this is that the sources used are all American, and this makes for a highly American-centric book. It is a diplomatic history which relies upon State Department records, other official and private papers, almost all exclusively in the United States. As a result, Lytle is able to show the conflicts and tensions within different American interest groups — State Department, Presidential and oil company interests were not always the same. Lytle is a critical analyst, however, and any American apologist hoping to have his conscience eased will need to look elsewhere.

The Cold War did not begin in Iran; nonetheless, the crisis of 1945–1946 does offer a "text-book case" of the origins of the Cold War. This study of the Iranian-American alliance makes a powerful case for this area to be examined alongside some of the more traditional ones, for American goals and policy are certainly influenced by, and reflected in, developments here. Lytle believes that the Soviet threat in Iran was greatly exaggerated by the Americans, and that the same ends could have been achieved with far less manipulation and direct intervention. In short, the Americans overstretched themselves in this region. Subsequent events in the 1980s might well bear this out.

N.D. SOUTHEY
University of South Africa

Algemeen/General

STUART M. FRANK, *Herman Melville's picture gallery. Sources and types of the 'pictorial' chapters of 'Moby-Dick'*; Edward F. Lefkowitz, Inc., Fairhaven, Massachusetts, USA, 1986, 133 pp., illus.

De thans beroemde schrijver Herman Melville (1819—91) in de Verenigde Staten heeft in de 19de eeuw weinig succes gehad met zijn bekendste roman van de walvisvaart *Moby Dick, the Whale* (1851). Ook zijn andere romans over de zeevaart zijn na aanvankelijk succes vergeten. Als hoofdoorzaak van deze vegetelheid geldt de snelle vermindering van de Noordamerikaanse scheepvaart en walvisvangst spoedig na 1851, het jaar waarin *Moby-Dick* verscheen. Een bijkomende oorzaak kan zijn, dat Melville zijn verhaal over de jacht op de witte potvis *Moby Dick* door de bezeten kapitein Ahab herhaaldelijk onderbreekt met uitvoerige, ernstige of kwasi-ernstige beschouwingen over walvissen en walvisvangst. Verscheidene lezers hebben daarom wellicht de roman *Moby-Dick* verveeld terzijde gelegd.

Omstreeks 1920 heeft men in Groot-Brittannië, waar de maritieme traditie sterk gebleven is, Melville als schrijver van de zee herontdekt. De aanleiding was, dat hij 100 jaar geleden geboren was. Spoedig daarna herontwaakte ook in de VSA de belangstelling voor Melville uit nostalgie naar het roemrijke maritieme verleden van de VSA. voor de burgeroorlog 1861—65. Met Noordamerikaanse ijver heeft men in de VSA de levensloop en letterkundige inspiratie van Melville nagespoord. Een der vooraanstaande commentatoren, prof. Howard P. Vindent, heeft zijn boek typerend *The trying-out of 'Moby-Dick'* genoemd; "trying-out" was het uitkoken van het walvispek.

Eén aspect van Melvilles roman is tot voor kort door de commentatoren terzijde gelaten. Dat is het opsporen en toelichten van de afbeeldingen van walvissen en walvisvangst, waarop Melville commentaar levert in de hoofdstukken 55, 56 en 57. De titels daarvan luiden: (55) *Of the monstrous pictures of whales*, (56) *Of the less erroneous pictures of whales and the true pictures of whaling*, (57) *Of whales in paint, in teeth, in wood, in sheet-iron, in stone, in mountains, in stars*. Melville is een meester van compositie en in deze hoofdstukken beweegt hij zich van fantasie en onwaarachtigheid naar werkelijkheid en echtheid.

Dr. Stuart M. Frank, directeur van het fraaie Kendall Whaling Museum bij Boston (VSA), heeft deze leemte gevuld door uitvoerig Melvilles picturale bronnen na te vorsen. Zijn resultaten zijn gepubliceerd in het boek *Herman Melville's picture gallery*. Hij vindt de kwaliteit van de walvisvangsttafelen van de Fransen Ambroise Louis Garneray en Jean-Baptiste Henri Durand-Brager, twee zeelieden en schilders in de 19de eeuw, hoger dan het werk van Britten en Noord-Amerikanen, uitgezonderd dat van de Britse scheepsarts Thomas Beale, *The natural history of the spermwhale* (Londen 1839). Een mooie lithografie van een walvissschip van Durand (Frank p. 83) siert de omslag van zijn boek. Hij volgt hierin de waardering door Melville. Laatstgenoemde heeft veel respect voor de succesrijke, knappe Britse walviskapitein William Scoresby Jr., maar vindt diens standaardwerk *An account of the Arctic regions* (twee dikke delen, Edinburgh 1820, 1100 blz.) maar saai. Hij betreurt de overvloed van illustraties van bijzaken in Scoresby's boek, zoals walvisgereedschappen en sneeuwkrystallen, en de schaarste van afbeeldingen van walvissen en walvisvangst tafelen; van de laatstgenoemde is er slechts één, de titelafbeelding, en deze is m.i. te melodramatisch.

Frank heeft op de linkerbladzijden van zijn boek de tekst van Melvilles hoofdstukken 55, 56 en 57 afgedrukt en rechts de door hem zorgvuldig gedocumenteerde afbeeldingen, waarheen Melvilles tekst verwijst. Van de grote schat aan afbeeldingen van de Nederlandse walvislectuur vindt men in Franks werk slechts gestrande walvissen terug; vooral de potvis bij Scheveningen van Hendrick Goltzius is belangrijk voor de iconografie en veel nagevolgd.

Frank heeft een zeer verdienstelijke bijdrage aan de iconografie van walvissen en walvisvangst en aan de navorsing over Melville geleverd.

C. DE JONG
Pretoria